
FORNLEIFASKRÁNING: LANGAMÝRI Í SKEIÐAHREPPI



BRYNJA ÁRNADÓTTIR (RITSTJÓRI)

HÖFUNDAR EFNIS: BRYNJA ÁRNADÓTTIR OG GYLFI BJÖRN HELGASON

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS

REYKJAVÍK 2025

FS1050-25251



Forsíðumynd er af heystæði ÁR-249:032, horft er til norðurs.

Myndina tók Brynja Árnadóttir.

Verkefnanúmer MÍ: 3458

© 2025

Fornleifastofnun Íslands

Bræðraborgarstíg 9

101 Reykjavík

Sími: 551 1033

Netfang: fsi@fornleif.is

Heimasíða: www.fornleif.is

Samantekt

Í júní 2025 skráði Fornleifastofnun Íslands fornleifar innan marka 19 ha deiliskipulagsreits í landi Löngumýrar í Skeiðahreppi. Fyrirhugaðar eru framkvæmdir innan hluta svæðisins. Fornleifastofnun hafði áður unnið aðalskráningu fornleifa í Skeiða- og Gnúpverjahreppi og var ein fornleif þá skráð innan svæðisins. Við skráninguna 2025 bættist ein fornleif við. Minjarnar voru báðar skilgreindar í stórhættu vegna fyrirhugaðra framkvæmda.

Efnisorð:

Fornleifaskráning, deiliskipulag, Fornleifastofnun Íslands, Langamýri, Skeiðahreppur.

Summary

This report presents the findings of a detailed archaeological survey conducted within a 19-hectare assessment area at Langamýri in Skeiðahreppur. The Institute of Archaeology in Iceland carried out the survey on behalf of the landowners as part of the planning process for proposed developments on the property. A prior general survey of archaeological sites in Skeiða- og Gnúpverjahreppur, carried out by the Institute, had identified one site within the area. The 2025 survey recorded one additional site. Both sites are considered to be at high risk due to the proposed construction activities.

Keywords:

Archaeology, detailed planning, Institute of Archaeology (Iceland), Langamýri, Skeiðahreppur.

Efnisyfirlit

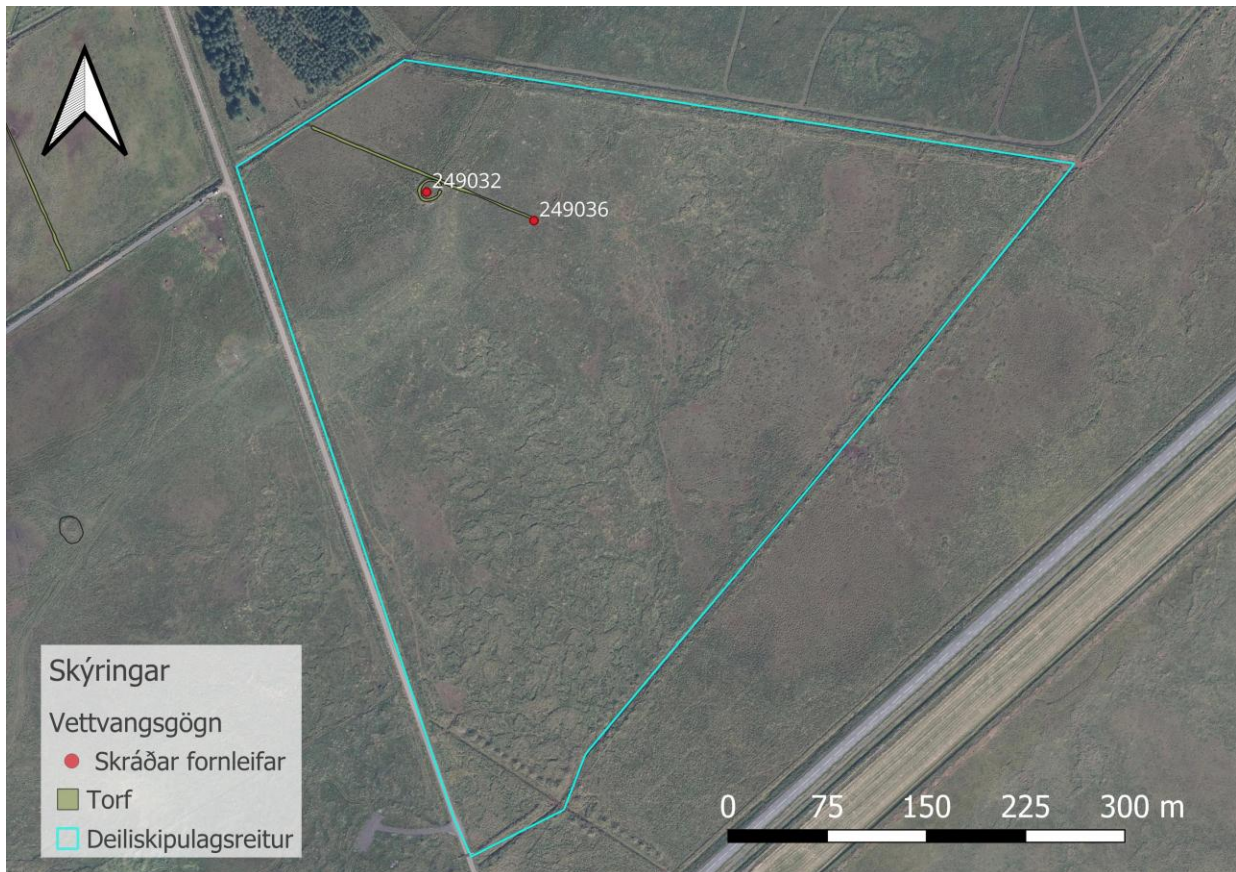
1. Inngangur	7
2. Saga fornleifaskráningar og löggjöf	9
3. Aðferðir við fornleifaskráningu.....	11
4. Fornleifaskrá	14
5. Niðurstöður.....	16
6. Heimildir	18
Viðauki I: Hnitaskrá ISN93	19
Viðauki II: Minjakort.....	20



Mynd 1: Staðsetning skráningarsvæðisins er sýnd á kortinu með rauðum punkti. Kort: Landmælingar Íslands og FSÍ

1. Inngangur

Í júní 2025 var unnin fornleifaskráning innan um 19 ha deiliskipulagsreits í landi Löngumýrar í Skeiðahreppi. Skráningin var gerð fyrir hönd landeigenda vegna fyrirhugaðra breytinga á deiliskipulagi en þar á að byggja til fastrar búsetu.



Mynd 2: Deiliskipulagssvæðið er um 19 ha og afmarkast af blárri línu á myndinni. Innan þess eru tvær fornleifar. Skýringarnar eiga við allar myndir sem birtast í skýrslunni. Loftmynd: Loftmyndir ehf.

Skráningarsvæðið er um 260 m suðaustan bæjarins á Löngumýri, á fremur deiglendu og þýfðu svæði í úthögum jarðarinnar. Vélgrafnir framræsluskurðir afmarka svæðið til allra átta, einn þeirra liggur þvert yfir syðsta hluta þess. Að auki liggur malarvegur meðfram vesturhlið úttektasvæðisins (sjá mynd 2).

Fornleifastofnun Íslands vann aðalskráningu fornleifa í Skeiða- og Gnúpverjahreppi í þremur áföngum árin 2017, 2018-2019 og 2020-2022. Langamýri var

ein þeirra jarða sem skráðar voru 2020¹ en skýrslan er enn í vinnslu. Þessi skráning byggir þó á grunni hennar. Aðeins var ein fornleif, heystæði ÁR-249:032, þekkt innan deiliskipulagssvæðisins áður en vettvangsvinnan fór fram.

Við skráninguna í júní 2025 var gengið skipulega yfir deiliskipulagssvæðið, allir minjastaðir hnitsettir og sjáanlegar minjar mældar upp. Ein fornleif var skráð innan marka úttektarsvæðisins, samtals eru því tvær fornleifar þar. Um vettvangsvinnu sá Brynja Árnadóttir, fornleifafræðingur. Úrvinnsla og skýrslugerð voru unnin í beinu framhaldi, einnig af Brynju. Allar ljósmyndir í skýrslunni eru teknar af Brynju en loftmyndir eru frá Loftmyndum ehf.

Í þessari skýrslu er gerð grein fyrir niðurstöðum skráningarinnar og uppbyggingin er með hefðbundnum hætti. Á eftir inngangskafla kemur yfirlit um fornleifaskráningu og löggjöf um minjavernd í landinu. Í þriðja kafla er farið yfir skráningarkerfi Fornleifastofnunar Íslands. Fjórði kaflinn er sjálf minjaskráin þar sem fjallað er um minjarnar sem skráðar voru. Í fimmta og jafnframt síðasta kaflanum er farið yfir helstu niðurstöður úttektarinnar. Aftast í skýrslunni er heimildaskrá og viðauki með hnitaskrá og minjakorti.

¹ Ragnheiður Gló Gylfadóttir 2017; Ragnheiður Gló Gylfadóttir 2021; Ragnheiður Gló Gylfadóttir í vinnslu.

2. Saga fornleifaskráningar og löggjöf

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar á landinu. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenzka fornleifafélags, einkum staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin 1900 dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdagslegar fyrir hundrað árum eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugun og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning (ýmist aðal- eða deiliskráning). Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmsar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um hlutverk mannvirkjaleifanna (svæðisskráning).

Á undanfórnum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Samkvæmt 3. grein laga um menningarminjar (nr. 80, 2012), eru allar fornleifar á Íslandi friðhelgar: „Fornleifum, [...] jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað [...]“. Er þessi fornleifakönnun í anda markmiða sem sett hafa verið með þessari löggjöf. Mat á áhrifum framkvæmda á fornleifar gerir kröfur um fjölþætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum víðtæk. Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

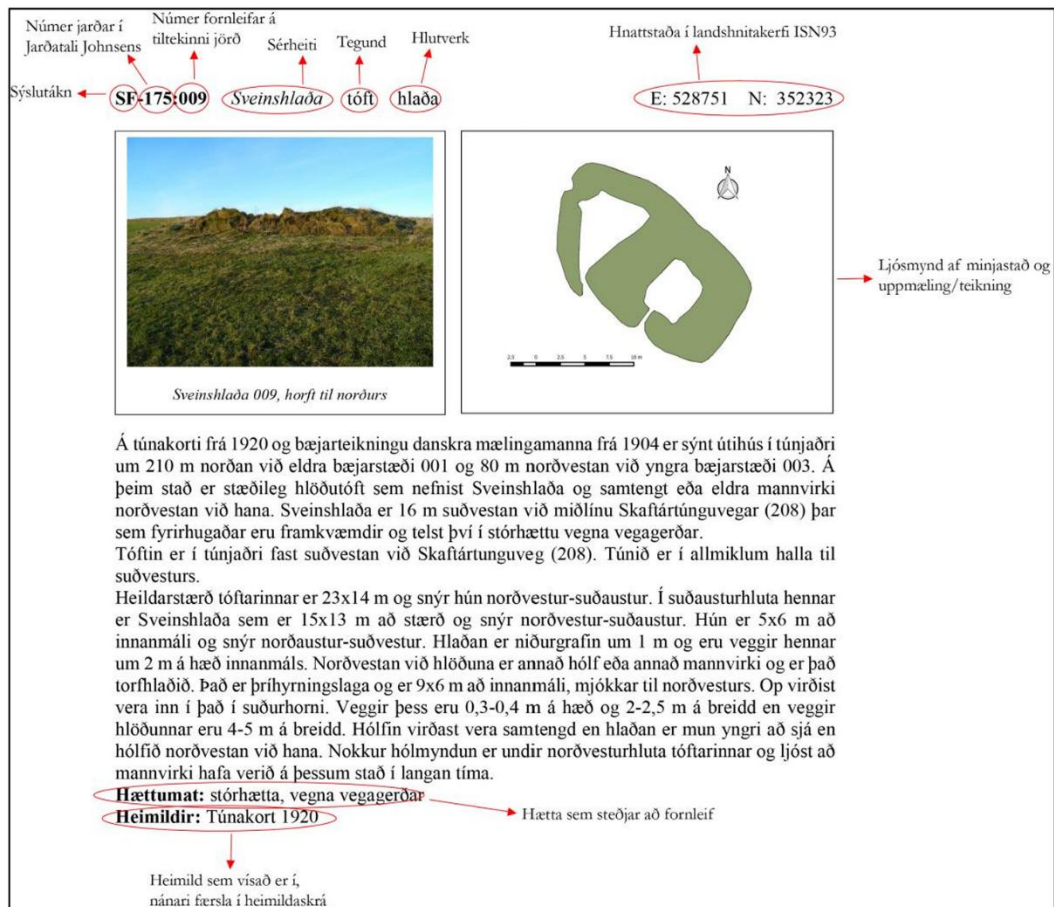
- a. búsetulandslag, skrudgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
- c. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
- d. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
- e. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,
- f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
- i. skipsflök eða hlutar þeirra.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar.

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnuvegum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari skilgreiningu er fylgt við hefðbundna fornleifaskráningu. Friðhelgað svæði umhverfis fornminjar skal vera 15 metrar nema annað sé ákveðið í samvinnu við Minjastofnun Íslands, og 100 m umhverfis allar friðlýstar fornleifar. Ef nauðsynlegt er talið að spilla fornleifum eða hylja þær, þarf að leita heimildar Minjastofnunar Íslands.

3. Aðferðir við fornleifaskráningu

Í skráningarkerfi Fornleifastofnunar Íslands hefur hver sýsla skammstafað heiti (ÁR, SP o.s.frv.) og hver jörð hefur þriggja stafa númer. Miðað er við jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í Jarðatali Johnsens frá 1847 og byggir tölusetning jarðanna á því.



Mynd 3: Dæmi um framsetningu á minjastað í skýrslum Fornleifastofnunar Íslands.

Skipting jarða um miðja 19. öld ræður ekki aðeins númerum í skránni heldur er miðað við hana þegar ákvarðað er hvaða jörð ákveðnir minjastaðir tilheyra. Hverjum minjastað er gefin kennitala sem er þriggja stafa númer sem hengt er við sýslutákn og jarðarnúmer (dæmi: RA-084:001). Ef fleiri en ein fornleif er á minjastað bætist einingannúmer aftan við (dæmi: ÁR-084:001_01).

Í skránni fær hver minjastaður eina efnisgrein og er framsetning upplýsinganna stöðluð. Í fyrstu línu hverrar greinar eru grunnupplýsingar auðkennisnúmer, sérheiti, tegund, hlutverk og hnattstaða. Á eftir auðkennisnúmeri kemur sérheiti hennar ef eitthvert er og síðan tegund. Með tegundarflokkun er leitast við að skilgreina hvers eðlis fornleifin er, þ.e. hvort um er að ræða mannvirki af einhverju tagi sem enn sést, og þá hverskyns (t.d. tóft, garðlag eða varða), mannvirki sem vitað er um en er horfið (heimild, örnefni) eða fornleif sem ekki hefur verið mannvirki (álagablettur, sögustaður eða vað). Allir fornleifastaðir eru greindir til tegundar en hlutverk þeirra er ekki alltaf hægt að ákvarða.

Á eftir hlutverki kemur hnattstaða minjastaðarins í landshnitakerfi (ISN93) og er merkið tekið á hverjum stað hvort sem ummerki um minjar voru sýnilegar eða ekki. Uppmælingar voru gerðar á öllum sýnilegum minjastöðum með Trimble Geoexplorer 6000 mælitæki. Í skýrslunni eru aðeins birtar upplýsingar um þær minjar sem eru innan úttektarsvæðisins. Af þeim sökum er númeraröðin ekki samfelld í fornleifaskránni og staður þannig merktur með því kenninafni sem hann hefur í fornleifaskránni (dæmi: BO-090:012).

Þar sem getur um „heimild um...” t.d. útihús, þá er átt við að eingöngu eru til heimildir um staðinn, en minjar hafa ekki fundist á vettvangi við skrásetningu. Þó engar minjar hafi fundist, er engu að síður tekin hnattstaða staðarins ef unnt hefur verið að ákvarða hann á grundvelli fyrirbyggjandi upplýsinga með um 50 metra fráviki.

Í annarri línu hefst lýsing minjastaðar oftast á tilvitnun í fyrirbyggjandi heimildir en síðan er staðsetningu hans lýst. Þar á eftir kemur oft lýsing á aðstæðum og síðast lýsing á mannvirkinu sjálfu ásamt öðrum upplýsingum sem við eiga.

Í næstsíðustu línu er lagt mat á þá langvarandi hættu sem minjastaðurinn kann að vera í. Hættustigin eru eftirfarandi: 1) engin hættu, 2) hættu og 3) mikil hættu. Minjar á eða við svæði þar sem framkvæmdir eiga sér stað, eða innan skipulagsreits þar sem framkvæmdir eru fyrirhugaðar, teljast yfirleitt tímabundið mikilli hættu meðan framkvæmdir eru yfirvofandi eða standa yfir. Í fornleifaskrá (4. kafla) kemur bæði fram

langvarandi hættu og tímabundin hættu. Í síðustu línu er getið heimilda ef einhverjar eru, oft með skammstöfunum, en úr þeim er leyst í heimildaskrá aftast í skýrslunni.

4. Fornleifaskrá

ÁR-249 Langamýri

Sögulegar heimildir

1686 & 1695: 10 hdr. Skálholtsstólseign, skv. The Old Icelandic Land Registers, 107.

1709: Dýrleiki óviss. Skálholtsstólseign, JÁM II, 185.

1847: 11 1/3 hdr. Bændaeign, JJ, 63.

Árið 1896 voru 12 bæjarhús og 18 peningshús samtals á báðum býlum Löngumýrar. Eftir jarðskjáltana sama ár voru 2 bæjarhús og 3 peningshús gjörfallin, 10 bæjarhús og 12 peningshús mjög skemmd en 3 peningshús lítið skemmd, Landskjáltar á Íslandi, 177.

„Þessari jörðu er sundur skift í tvo bæi, og skamt millum túna og heitir sá minni bærinn Arakot [ÁR-248], og ætla menn þetta hafi hjáleiga verið af Lángamýri, því hjer hefur aldrei fyrirvar verið, heldur hefur ábúandinn á Lángamýri haldið svari fyrir alla jörðina og svo er enn nú. Túni og engjum er einasta úrskift millum bæjanna, öðrum landsnytjum óskift,“ JÁM II, 184.

„Um 1830 verður tvíbýli á jörðinni [...]. Einbýli verður svo aftur á jörðinni 1921,“ SB I, 466. Nýbýlið Löngumýri var síðan byggt á hálfri jörðinni árið 1949, SB I, 467.

Landkostir

Túnakort 1920: Vesturbær - Túnakort 1920: Tún 1,8 ha, slétt. Matjurtargarðar 13 arar.

Austurbær - Túnakort 1920: Tún 1,2 ha, ca. 2/3 slétt. Matjurtargarðar 5,9 arar.

„Engjunum spillir stórlega vatn, sem jetur úr rótina. Vatnsból á Lángamýri þrýtur sumar og vetur, og verður þá að þíða snjó fyrir menn og fjenað, ella að flytja til ánga vegu á hestum. Hreppamanna flutningur torsóktur á vetur yfir Merkurhraun,“ JÁM II, 185.

Löngumýri I: „Mestur hluti landsins er mýrlendur. Löngumýri þótti góð heyskaparjörð. Þótti áveitan gefa þar sérstaklega góða raun,“ SB I, 499.

Löngumýri II: „Land jarðarinnar er allt jafnlent, og í rigningatíð voru engjarnar mjög blautlendar, en fljótar að þorna eins og alls staðar á Skeiðunum, þar sem hraunið er undir. Þegar farið var að rækta í stærri stíl, varð að byrja á að ræsa landið. Olli það erfiðleikum við gröft frá rennslisskurða, hvað grunnt er víða á hrauninu,“ SB I, 467.

ÁR-249:032 tóft heystæði



Heystæði ÁR-249:032, horft til norðurs.

A 422644 N 388221

Heystæðistöft er nokkru norðar en Engjadæl, um 400 m suðaustan við bæ 001 og rúmum 270 m vestan við garðlag 031. Á þessum stað er smáþýft deiglendi sem er grasivaxið. Mosi er talsverður í sverði. Tóftin er kringlótt og einföld, 17 m í þvermál og torfhlaðin. Veggir eru 0,7 m á hæð en víða, einkum á suðurhluta tóftarinnar eru þeir byrjaðir að hlaupa í þúfur. Lítið rof er greinilegt norðarlega í austurhluta tóftarinnar. Tóftin var heimsótt aftur árið 2025 og var þá mjög hlaupin í þúfur. Innri mörk hennar voru ógreinanleg vegna þúfnamyndunar.

Langvarandi hættumat: engin hætta

Tímabundið hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

ÁR-249:036 garðlag áveita

Garðlag er um 300 m suðaustan við bæ 001 og fast norðaustan tóftar 032. Á þessum stað er grasi gróið deiglendi. Það er smáþýft á köflum. Garðlagið snýr í VNV-ASA, er um 180 m á lengd og um 1 m á breidd. Á ASA hlið er það fremur útflatt, aðeins um 0,2 m á hæð en fer hækkandi til VNV. Við tóft 032 er það um 0,6 m á hæð en á sama tíma mjög ógreinilegt vegna þúfnamyndunar. VNV endi er um 0,4 m á hæð og skorinn af skurði. Garðlagið er hluti af Skeiðaáveitunni sem m.a. náði yfir engjar Löngumýrar.

Langvarandi hættumat: engin hætta

Tímabundið hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

A 422726 N 388200



Garðlag ÁR-249:036, horft til VNV.

5. Niðurstöður

Í þessari skýrslu eru til umfjöllunar niðurstöður fornleifaskráningar innan 19 ha deiliskipulagsreits í landi Löngumýrar á Skeiðum. Fyrirhugaðar eru breytingar á deiliskipulagi og tekin verður upp föst búseta innan svæðisins. Úttektarsvæðið er í úthögum jarðarinnar, um 260 m suðvestan við bæinn og nær að landamerkjum Arakots til norðurs og Blesastaða til austurs.

Við vettvangsvinnu voru tvær fornleifar skráðar, báðar eru norðarlega innan úttektarsvæðisins. Önnur þeirra, heystæði ÁR-429:032, var skráð árið 2020 við aðalskráningu í Skeiða- og Gnúpverjahreppi. Við þessa skráningu bættist áveitugarður ÁR-429:036 við en hann er hluti Skeiðaáveitu. Minjarnar eru mögulega samtíða og tengjast báðar engjaslætti.

minja_id	Samtala	Sérheiti	Tegund	Hlutverk	Ástand	Varanlegt hættumat	Tímabundið hættumat
3458_1	ÁR-249:032		Tóft	Heystæði	Hleðslur signar	Engin hætta	Mikil hætta
3458_2	ÁR-249:036		Garðlag	Áveitugarður	Hleðslur signar	Engin hætta	Mikil hætta

Tafla 1: Skráðar fornleifar innan skráningarsvæðisins.

Tímabundið hættumat var gert vegna fyrirhugaðra framkvæmda. Við gerð tímabundins hættumats var metið hvort hætta gæti steðjað að fornleifum ef ekki væri gripið til sérstakra ráðstafana og byggir hættumatið á þeim grunni. Minjarnar voru metnar í stórhættu vegna framkvæmdanna en þær eru innan skipulagssvæðisins og geta því orðið fyrir beinum áhrifum. Helgunarsvæði fornleifa er 15 m og hafa þarf það í huga við fyrirhugaðar framkvæmdir. Almennt var hættan hvorki talin óhjákvæmileg né óyffirstíganleg en hættumatinu var fyrst og fremst ætlað að vekja athygli á því að fyrirhugaðar framkvæmdir ógni umræddum minjastöðum.

Samkvæmt kröfum Minjastofnunar Íslands skal einnig leggja mat á almenna hættu sem hver minjastaður er í (varanlegt hættumat) og birtist það í fornleifaskrá (kaflí 4). Ef

Það reynist óhjákvæmilegt að raska minjunum vegna framkvæmda er það Minjastofnunar að ákveða hvort og með hvaða skilyrðum fornleifarnar mega.

6. Heimildir

Björn Lárusson. 1967. *The old Icelandic land registers*. W.F. Salisbury þýddi. Lundur: Lund University.

DI: *Diplomatarium Islandicum eða Íslenzkt fornbréfasafn* 1857-1950. I.-XV. bindi. [Án útgáfustaðar]: Hið íslenska bókmenntafélag.

JÁM II: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 1918-1921. II. bindi. Árnessýsla. Kaupmannahöfn: S.L. Möller og Hið íslenska fræðafélag.

JJ: Johnsen, J. 1847. *Jarðatal á Íslandi*. Kaupmannahöfn: [Án útgefanda].

Lög um menningarminjar 80/12. 2021. Lagasafn. Íslensk lög, útgáfa 151a. Sótt af: <https://www.althingi.is/lagas/nuna/2012080.html>

Ragnheiður Gló Gylfadóttir o.fl. 2017. *Aðalskráning fornleifa í Skeiða- og Gnúpverjahreppi I: Húsatóftir og Skaftholt*. FS660-16241. Reykjavík: Fornleifastofnun Íslands.

Ragnheiður Gló Gylfadóttir o.fl. 2021. *Aðalskráning fornleifa í Skeiða- og Gnúpverjahreppi. Áfangaskýrsla II: Þjórsárdalur og nærliggjandi jarðir*. FS831-18231. Reykjavík: Fornleifastofnun Íslands.

Ragnheiður Gló Gylfadóttir. Í vinnslu. *Aðalskráning fornleifa í Skeiða- og Gnúpverjahreppi. Áfangaskýrsla III*.

SB I: *Sunnlenskar byggðir*. 1980. I. bindi. Tungur, Hreppar, Skeið. Reykjavík: Búnaðarsamband Íslands.

Þorvaldur Thoroddsen. 1905. *Landskjálftar á Íslandi*. Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmenntafélag.

Óprentaðar heimildir:

Ísleif-Menningarsögulegt gagnasafn Fornleifastofnunar Íslands. 2025.

Túnakort 1920: Túnakort Löngumýrar. Þjóðskjalasafn Íslands.

Viðauki I: Hnitaskrá ISN93

minja_id	Samtala	X	Y
3458_1	ÁR-249:032	422644	388221
3458_2	ÁR-249:036	422726	388200

Viðauki II: Minjakort

Kortið á næstu síðu er unnið ofan á loftmynd frá Loftmyndum ehf. og sýnir minjastaði innan deiliskipulagssvæðisins auk nærliggjandi minja.

